

AGNIESZKA PACIORKOWSKA

TRYNITARNY WYMIAR ŚMIERCI
WEDŁUG HANSA URSA VON BALTHASARA

Refleksja nad wydarzeniem śmierci towarzyszyła człowiekowi od początku jego dziejów. Pierwotnie była związana z wierzeniami magicznymi, przeżywanymi w różnych formach rytualnych. Z biegiem czasu stała się przedmiotem dociekań filozoficznych, a przede wszystkim teologicznych.

Powszechnie śmierć definiuje się jako koniec biologicznego istnienia, po którym dzieje życia otrzymują wobec Boga pełny i nieodwracalny wymiar. W historii jednak możemy wskazać różne interpretacje pojęcia śmierci. Często utożsamiano ją ze snem, w którym zespalają się dwa istotne elementy: odpoczynek i niewzruszoność. Postulowano także tzw. „oswojenie śmierci”, przekształcając jej wymiar biologiczny w bardziej duchowy¹. Współczesna teologia poszukuje jednak nowej definicji śmierci, która nie tylko ograniczałaby się do biologicznego czy duchowego jej aspektu, lecz wskazywałoby na śmierć w kontekście tajemnicy przejścia w nieskończoność i drogi ku Trójjedynemu Bogu.

Postulat nowej interpretacji wydarzenia *mysterium mortis* podjął również szwajcarski teolog Hans Urs von Balthasar. W swojej refleksji teologicznej bazylejczyk odchodzi od klasycznego rozumienia śmierci, jako oddzielenia duszy od ciała, skupiając się na interpretacji śmierci w odniesieniu do paradygmatu śmierci Chrystusa i jej konsekwencji dla życia człowieka. Punktem wyjścia w refleksji nad *mysterium mortis*, jest więc śmierć Jezusa Chrystusa na krzyżu, jako umiło-

¹ Zob. C. ZUCCARO, *Teologia śmierci*. Kraków 2004 s. 23-27.

wanego Syna, oparta na fundamencie trynitarnego wydarzenia. W wydarzeniu krzyża całkowicie zostaje przewartościowana ludzka śmierć, otrzymując nowe znaczenie, jako bramy prowadzącej ku wieczności. W swojej teologicznej refleksji nad śmiercią, von Balthasar zwraca uwagę na kilka ważnych jej aspektów. Fundamentalnym punktem wyjścia jest dla bazylejczyka ukierunkowanie ludzkiej śmierci ku światłu śmierci Jezusa Chrystusa. W tym aspekcie zwraca uwagę na posłuszeństwo Syna Bożego względem Boga Ojca, a przede wszystkim na zastępczy charakter śmierci Chrystusa, dokonanej na krzyżu. Wszystkie te aspekty zostały sprowadzone przez bazylejczyka do głównej myśli całej teologii, którą jest tajemnica Trójcy Świętej, w której człowiek ostatecznie dostępuje zbawienia.

1. Związek ludzkiej śmierci z wydarzeniem Chrystusowego krzyża.

Hans Urs von Balthasar (1905-1988) w swojej teologicznej refleksji nad wydarzeniem krzyża, podążył za myślą św. Pawła, że wierzący umierając śmiercią cielesną, umierają w Chrystusie przez co stają się również uczestnikami w Jego Zmartwychwstaniu². Punktem wyjścia jest więc zwrócenie uwagi na fundament właściwego zrozumienia śmierci i przyjmowania jej w świetle śmierci Jezusa Chrystusa na krzyżu. Krzyż bowiem jest centralnym wydarzeniem miłości Boga ku nam i objawieniem woli zbawczej skierowanej do każdego człowieka. W takim aspekcie cała refleksja nad *mysterium mortis* nosi znamię soteriologiczne, w którym zasadnicza uwaga przenosi się ze śmierci chrześcijanina na śmierć Chrystusa, widzianej w perspektywie wiecznego przeznaczenia dla wierzących. Akt oddania się Syna w całkowitym posłuszeństwie dla zbawienia świata, ma jednak nie tylko fundament chrystologiczny, lecz na wskroś trynitarny. Interpretacja ludzkiej śmierci w świetle śmierci Chrystusa jest więc perspektywą nowej przyszłości jako wiecznej komunii z Trój-jedynym Bogiem. W związku z tym, nie można krzyża inaczej interpretować, jak tylko jako działanie Trójjedynego Boga, gdyż właśnie w krzyżu Trójjedyny Bóg zdecydował się na zbawienie człowieka³.

² Por. E. PIOTROWSKI. *Teodramat. Dramatyczna soteriologia Hansa Ursula von Balthasara*. Kraków 1999 s. 258.

³ H. U. VON BALTHASAR. *Theodramatik*. Band I: *Prolegomena*. Einsiedeln 1973 s. 119; zob. I. BOKWA. *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii w ujęciu Hansa Ursula von Balthasara*. Radom 1998 s. 189.

2. Trynitarny wymiar wydarzenia krzyża.

Wydarzenie krzyża jest objawieniem trynitarnego misterium Boga, które swój początek posiada w zbawczym zamyśle Ojca, posyłającym swojego Jedynego Syna dla zbawienia świata. Ojciec, jako przyczyna wszystkiego, jest pierwszym działającym. To On również, jako pierwszy cierpi na krzyżu, wcześniej i dogłębniej⁴, gdyż oddaje swojego Syna za grzechy świata, aby nie pozostawić człowieka w jego zatraceniu.

Zbawczą wolę Ojca w bezgranicznym posłuszeństwie posuniętym aż do przyjęcia śmierci krzyżowej wypełnia Syn. W tym aspekcie teologii krzyża von Balthasar podkreśla bezgraniczne posłuszeństwo Syna względem Ojca. To posłuszeństwo, zapoczątkowane już w akcie wewnętrznego i odwiecznego zrodzenia Syna przez Ojca, pozwala dostrzec Jednorodzonego jako definitywne Boskie „tak” wypowiedziane do świata, poprzez które ostatecznie objawiła się Trójca Święta. W osobowym posłuszeństwie Ojcu, w zgodzie na posłanie i dokonanie zbawienia, w Synowskim „tak” zawarte jest również przyzwolenie na śmierć, jako drogę ostatecznego zwyciężenia tego, co grzeszne i otwarcia się ku wieczności⁵. Można więc pokusić się o stwierdzenie, że śmierć Syna jest przewidziana od samego początku, jest założeniem i podstawą Jego posłannictwa i misji. Hans Urs von Balthasar bardzo radykalnie stwierdził, że Syn narodził się po to, aby umrzeć⁶. Potwierdzeniem tezy bazylejczyka jest fakt, iż misja jaką Syn wypełnia na ziemi od momentu Wcielenia, jest ukierunkowana na moment śmierci na krzyżu, gdzie dopełni się Boża wola zbawienia. Krzyż nie jest więc wydarzeniem odizolowanym, wyobcowanym, lecz szczytem przedpaschalnych tajemnic⁷. Ziemskie misterium życia Syna jest więc wstępem do Jego męki i śmierci⁸. Wszystko cokolwiek mówi i działa jest rozumiane i interpretowane w świetle zbliżającej się „godziny”. Jako posłany przez Boga, Chrystus nie ucieka od zbliżającej się „godziny” i nie

⁴ Zob. BOKWA, *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 189.

⁵ H. U. VON BALTHASAR, *Theodramatik*. Band II: *Die Personen des Spiels*. Teil 2. *Die Personen in Christus*. Einsiedeln 1978 s. 15.

⁶ TENZE, *Teologia Misterium Paschalnego*. Kraków 2001 s. 19; por. W. KASPER, *Bóg Jezusa Chrystusa*. Wrocław 1996 s. 244.

⁷ H. U. VON BALTHASAR, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*. Band III/2. Teil 2: *Neuer Bund*. Einsiedeln 1969 s. 187; zob. M. PYC, *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda. Studium chrystologii Hansa Ursa von Balthasara*. Poznań 2002 s. 82.

⁸ H. U. VON BALTHASAR, *W pełni wiary*. Kraków 1991 s. 216.

próbuję jej powstrzymać, lecz w absolutnym posłuszeństwie powierza się w ręce swojego Ojca. W takiej perspektywie bazylejczyk pragnie zwrócić uwagę na fakt, iż Syn nie pragnie uczynić niczego bez Ojca i Ducha Świętego. W takim ujęciu interpretacja wydarzenia krzyża jest konsekwentnie trynitarna.

Misterium Wielkiego Piątku jest wydarzeniem, w które zaangażowana jest każda z Boskich Osób Trójcy Świętej. To właśnie w zbawczym wydarzeniu krzyża, zrodzenie Syna osiąga swój punkt kulminacyjny, dochodząc do absolutnego oderwania i wywłaszczenia, a tym samym niezrównanej manifestacji odrębności osób w Bogu⁹. To w krzyżu, odrębność Osób Trójcy osiąga swój szczyt. Powodem tej odrębności jest skoncentrowany w Synu grzech, absolutnie odrzucony przez Ojca. Dlatego też, Syn nie może znaleźć oparcia w Ojcu, gdyż przyjął to, co Ojciec absolutnie odrzuca. Nie oznacza to jednak, że Syn przestaje być umiłowanym Synem Ojca. Nadal pozostaje Jednorodzoną, Współistotną i jednocześnie Ukrzyżowaną, w którym zderzają się dwa bieguny: z jednej strony gniew Boga, ze względu na grzech, z drugiej zaś bezgraniczna Boska miłość¹⁰. Misterium męki jest więc miejscem, w którym zostaje pokonany rozdział między grzechem, a wolą zbawienia. Syn, niewinny i bezgrzeszny, przyjmuje stan oddalenia od Ojca. Łącząca ich bliskość, zmienia się w niewyobrażalną przepaść, która w teologii bazylejczyka nazwana została mianem *hiatus*¹¹. Chrystus umiera w tej przepaści pomiędzy Bogiem miłości a miejscem sprzeciwu, lecz ostatecznie jednak to nie Syn znika w przepaści, lecz ona w Nim¹². To właśnie w krzyżu wieczna wymiana miłości między Ojcem a Synem jest przypieczętowana, odnowiona i umocniona osobą Ducha Świętego¹³.

W kontekście „całkowitego rozdziału” między osobami w Trójcy, Hans Urs von Balthasar ukazuje zastępczy charakter śmierci Syna na krzyżu. W celu dokładniejszego ukazania soteriologicznego wymiaru śmierci Syna, bazylejczyk posługuje się terminem *Stellvertretung*. Pojęcie to, które jest trudne do oddania w języku polskim, tłumaczone jest jako „zastępstwo” i posłużyło Teologowi w interpretacji znacze-

⁹ PYC. *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda*. s. 85.

¹⁰ *Tamże*.

¹¹ VON BALTHASAR. *Theodramatik*. Band I. s. 64-69.

¹² BOKWA. *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 198.

¹³ VON BALTHASAR. *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*. Band III/2. Teil 2 s. 188.

nia śmierci Chrystusa dla każdego człowieka. Użyty termin *Stellvertretung* należy jednak powiązać z pojęciem wczesnochrześcijańskiej chrystologii *pro nobis*, odniesionym do misterium krzyża¹⁴ i związanym z teorią zastępstwa, którą możemy znaleźć już w Piśmie Świętym (Rz 4, 25; 2Kor 5, 21; Ga 3, 13), a przede wszystkim w teologii Anzelma¹⁵, gdzie jest interpretowana jako „wymiana” między Synem Bożym, a grzesznym człowiekiem. Von Balthasar pogłębia jednak te wnioski i proponuje teorię „przedziwnej wymiany”, mającej za przedmiot spojrzenie na zastępczy charakter śmierci Syna w świetle rozważań o Trójcy Świętej immanentnej¹⁶. Wyznaczony punkt widzenia przez bazylicyzyka, pozwala dostrzec prawdę, że gdy Syn Boży doznaje na krzyżu opuszczenia przez Ojca, następuje zamiana miejsc, między grzesznikiem, a Chrystusem. Chwila doznawanego stanu jest więc chwilą grzesznego oddalenia się od Boga Miłości. Stan opuszczenia i samotności, a tym samym spełnienie funkcji zastępczej, jest możliwe jedynie w stanie całkowitego rozdziału pomiędzy Boskimi Hipostazami¹⁷. Opuszczenie na krzyżu, wyrażone w Chrystusowym „Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił”, jest dla Syna doświadczeniem prowadzącym Go w jeszcze większe oddalenie od Boga, aniżeli to, które będzie miało miejsce w otchłani czy w piekle. Ostatecznie więc jest to moment, w którym Syn wewnętrznie doświadczył śmierci, kończącej dzieło odkupienia. A ponieważ Wcielenie jest momentem, w którym Syn wkracza w ciemność, nie opuszczając jednak łona Boga, może zająć miejsce tej ciemności i ostatecznie przemienić ją w światłość pokonując bramy śmierci. Z tej właśnie racji *Stellvertretung* następuje nie w grzesznym człowieku, lecz w samym Bogu¹⁸. Skuteczność „przedziwnej wymiany”, *pro nobis*, jest jednak opieczętowana jednym warunkiem: Syn musi być koniecznie człowiekiem, gdyż tylko wówczas może w zastępstwie wziąć na siebie grzech świata, ale musi być również więcej, niż człowiekiem, gdyż żadna istota nie może zająć całkowicie miejsca innej wolnej istoty¹⁹. Z tak rozumianej teorii zastępstwa, można

¹⁴ TENZE. *Pneuma und Institution. Skizzen zur Theologie IV*. Einsiedeln 1974 s. 401-408, zob. BOKWA. *Trynitarno chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 196.

¹⁵ Zob. CH. SCHÖNBORN. *Bóg zesłał Syna swego*. Poznań 2002 s. 283-298.

¹⁶ H. U. VON BALTHASAR. *Theodramatik*. Band III: *Die Handlung*. Einsiedeln 1980 s. 309.

¹⁷ T. DOLA. *Problem komplementarności współczesnych modeli soteriologicznych*. Opole 1994 s. 52.

¹⁸ Zob. BOKWA. *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 198.

¹⁹ VON BALTHASAR. *W pełni wiary*. s. 221.

wnioskować, iż rozdział istniejący między Ojcem a Synem staje się w konsekwencji bezwzględną bliskością ze względu na bezgraniczną miłość, a grzech mocą Chrystusowego posłuszeństwa zmienia się w drogę prowadzącą do Ojca²⁰.

Gwarantem Boskiego dzieła odkupienia, jego realizacji i skuteczności jest Duch Święty. Będąc „Duchem Chrystusa” i „Duchem w nas”, jako tych, którzy dostąpili już pojednania z woli Trójjedynego Boga, wskazuje On drogę do życia i pokoju²¹. Dzięki obecności i mocy Ducha Świętego w misterium krzyża, ofiara Syna nabrała nieskończonej i nieprzemijającej wartości. Duch Święty jest jednocześnie gwarantem pomyślności dzieła odkupienia, jak i „pomostem miłości” w rozdziale między Ojcem i Synem ze względu na dokonaną misję. Syn poprzez całą ziemską misję, zwłaszcza w misterium śmierci dysponuje powierzonym Mu przez Ojca Duchem, a teraz, po dokonanych odkupieniu, oddaje Ducha na powrót Ojcu²², by w ostateczności został obdarzony Nim człowiek. Ostatecznie dopiero w Duchu Świętym krzyż stał się prawdziwym narzędziem pojednania między Ojcem a ludźmi, którzy od tej pory są synami Bożymi²³.

Trynitarna perspektywa zbawczego wydarzenia krzyża, ukazuje w pełnym świetle prawdę o zaangażowaniu wszystkich trzech Osób Boskich w dzieło zbawienia. Krzyż jest pełnią Bożego trynitarnego daru dla nas, gdyż dzięki niemu otrzymaliśmy Chrystusowego Ducha²⁴. Nie można więc w żadnym wypadku mówić o krzyżu jako wydarzeniu, w którym Ojciec domagałby się tortur Syna. Krew została wylana na krzyżu tylko i wyłącznie dla zbawienia człowieka, nie zaś dla uśmierzenia bólu Ojca z powodu grzeszności stworzenia²⁵. W rozważaniu misterium śmierci Chrystusa na krzyżu należy zwrócić uwagę na dwa zasadnicze jej aspekty, mające znaczenie dla zbawienia człowieka. Pierwszy wymiar wskazuje na inkluzywny charakter wydarzenia krzyża, podkreślając jego znaczenie zbawcze dla całego świata. Z drugiej strony ekskluzywność śmierci Syna,

²⁰ TENŻE. *Theodramatik*. Band IV: *Das Endspiel*. Einsiedeln 1983 s. 236.

²¹ Por. F. COURTH. *Bóg trójjedynej miłości*. Poznań 1997 s. 124-125.

²² Zob. P.Y.C. *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda*. s. 555.

²³ *Tamże*. s. 85.

²⁴ Zob. BOKWA. *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 190.

²⁵ Zob. J. SZYMIK. *Teologia na przełomie XX i XXI wieku. Dziedzictwo – wyzwanie – nadzieja*. W: *W służbie teologii. Wykładowca teologii dziś*. Opole 2002 s. 14.

wskazuje na niepowtarzalność i jedyność ofiary Chrystusa, co w konsekwencji oznacza, że Chrystus rzeczywiście umiera na krzyżu ludzką śmiercią grzechową²⁶. Reinterpretacja śmierci Syna na krzyżu w kluczu trynitarnym jest więc punktem odniesienia dla zrozumienia ludzkiej śmierci jako rzeczywistej trynitaryzacji odpowiadającej całemu Bożemu zamysłowi zbawczemu.

3. Trynitaryzacja wydarzenia śmierci.

Przedstawiona przez Hansa Ursa von Balthasara reinterpretacja zbawczej śmierci Syna Bożego na krzyżu w kluczu trynitarnym, pozwala człowiekowi dostrzec nowy wymiar ludzkiej śmierci. Lęk i niepokój jaki towarzyszył dotąd myśli o śmierci, został przezwyciężony i przewartościowany w świetle tajemnicy krzyża. Ostateczne pokonanie zła i śmierci, ogłasza jednocześnie zerwanie z perspektywą beznadziejności ludzkiej egzystencji. Śmierć odtąd nie jest już złą śmiercią grzechową, karą za grzechy, ale śmiercią wszystkich wierzących w Chrystusie. Misterium krzyża jest więc tym kluczem, który pozwala dostrzec śmierć nie jako koniec, lecz jako przełom prowadzący do nowego życia w Trójjedynym Bogu. Lecz aby móc żyć z owoców krzyża Chrystusa, każdy człowiek musi najpierw żyć ku krzyżowi²⁷, ponieważ Chrystusowe zwycięstwo jest triumfem, w którym wierzący uczestniczą i osobiście go doświadczają. W tej perspektywie ludzka śmierć nie posiada już nawet granicy, gdyż człowiek umierając, umiera w Chrystusie i w Nim zmartwychwstaje²⁸. W takim świetle śmierć nie jest już tragedią lecz powrotem i oddaniem skończonego życia, Życiu Nieskończonemu, z którego pochodzi²⁹. Jedynym warunkiem tego przewartościowania jest związanie własnej śmierci ze śmiercią Zbawiciela, który ogarnął każde oderwane od Boga grzeszne umieranie³⁰, a poprzez swoje absolutne posłuszeństwo przemienił jej przekleństwo w błogosławieństwo. W tej perspektywie powszechne umieranie jest przejściem do wieczności życia, a ostatecznie umiera jedynie ten, kto nie kocha (1J 3, 14).

²⁶ VON BALTHASAR. *Theodramatik*. Band I. s. 30; zob. BOKWA. *Trynitarno-chrystologiczna interpretacja eschatologii*. s. 198.

²⁷ VON BALTHASAR. *Theodramatik*. Band II. Teil 2. s. 44-46.

²⁸ TENŻE. *Theodramatik*. Band IV. s. 121.

²⁹ *Tamże*. s. 309.

³⁰ PIOTROWSKI. *Teodramat*. s. 183.

Wnioski

Nowatorstwo myśli szwajcarskiego teologa Hansa Ursa von Balthasara w refleksji nad tajemnicą śmierci sprowadza się do zinterpretowania tego wydarzenia w odniesieniu do Trójcy Świętej, co w konsekwencji prowadzi do nadania ludzkiej śmierci charakteru trynitarnego. Tak jak poprzez chrzest święty, który ma charakter trynitarny, chrześcijanin zostaje włączony we wspólnotę Kościoła, tak poprzez wydarzenie śmierci o charakterze trynitarnym, zostaje przyjęty do wiecznego życia w komunii Trójjedynego Boga. W takim ujęciu *mysterium mortis*, zanurzony w Chrystusa człowiek, nigdy nie jest sam, zwłaszcza w kulminacyjnym punkcie swojej egzystencji. Poprzez cały czas towarzyszy mu Chrystus, który rozjaśnia zagadkę ludzkiego cierpienia i śmierci. Chrystus bowiem zmartwychwstał zwyciężając śmierć i obdarzył nas życiem, abyśmy jako synowie w Synu wołali w Duchu: Abba, Ojcze!

Podsumowanie

Hans Urs von Balthasar w świetle teologicznych rozważań nad tajemnicą ludzkiej śmierci przedstawia trynitarną interpretację wydarzenia końca ludzkiego życia. Punktem wyjścia dla bazylejczyka jest śmierć Jezusa Chrystusa na krzyżu, w perspektywie której umieszcza ludzką śmierć. Chrześcijanin bowiem umierając, umiera w Chrystusie, a to oznacza, że ludzka śmierć nie jest wydarzeniem naznaczonym beznadziejnością i samotnością, lecz solidarnością i spotkaniem ze Zbawicielem. W celu głębszego zrozumienia *mysterium mortis*, von Balthasar proponuje refleksję nad śmiercią Chrystusa, w którą zaangażowana jest każda z Osób Trójcy Świętej. Krzyż jest więc wydarzeniem trynitarnym, a nawet misterium kulminacyjnego objawienia się Trójcy Świętej, w której człowiek otrzymuje zbawienie. Zaproponowana przez von Balthasara interpretacja śmierci człowieka jest więc wydarzeniem prowadzącym człowieka ku wieczności, w której zbawiony będzie włączony w *communio* z Trójjedynym Bogiem miłości.

DIE TRINITATISCHE DIMENSION DES TODES
NACH HANS URS VON BALTHASAR

Z u s a m m e n f a s s u n g

In seinen theologischen Betrachtungen über *mysterium mortis* geht Hans Urs von Balthasar weg von dem klassischen Verständnis des Todes: Die Trennung der Seele und des Fleisches. Ausgangspunkt seiner Überlegungen ist der Kreuzestod Jesu Christi, in welchem jeder Mensch mit der ganzen Dreifaltigkeit verbunden ist. Das Kreuz ist ein trinitatisches Ereignis, ein Höhepunkt der Erscheinung der Trinität. Nach Auslegung von Balthasar ist der Tod des Menschen ein Vorgang, der zur Ewigkeit führt. Hier findet jeder Erlöste in *communio* mit der Dreifaltigkeit Gottes Liebe.

Thum. Ks. Janusz Misiewicz